

Sygn. akt I UK 207/17

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 5 września 2018 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Piotr Prusinowski (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Zbigniew Myszka

SSN Krzysztof Staryk

w sprawie z odwołania A. Ż., M. Ż. i E. Ż.
przeciwko Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych Oddziałowi w B.
o przeniesienie odpowiedzialności na spadkobierców za zobowiązania z tytułu
składek,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Pracy i Ubezpieczeń
Społecznych w dniu 5 września 2018 r.,
skargi kasacyjnej odwołujących się A. Ż., M. Ż. i E. Ż.
Od wyroku Sądu Apelacyjnego w [...] z dnia 28 grudnia 2016 r., sygn. akt III AUa [...],

oddala skargę kasacyjną.

UZASADNIENIE

Sąd Apelacyjny w [...] wyrokiem z dnia 28 grudnia 2016 r. oddalił apelację A. Ż., M. Ż. i E. Ż. od wyroku Sądu Okręgowego w B. z dnia 4 maja 2016 r.

Postępowanie zostało zainicjowane trzema decyzjami Zakładu Ubezpieczeń Społecznych Oddział w B. z dnia 18 grudnia 2015 r., w których ustalono wysokość

zobowiązań K. Ż., zmarłego w dniu 6 października 2013 r., na dzień otwarcia spadku na łączną kwotę 16.059,27 zł. W decyzjach orzeczono również, że A. Ż., M. Ż. oraz E. Ż., jako spadkobiercy płatnika, ponoszą odpowiedzialność w 1/3 części wymienionych kwot, to jest w wysokości po 5.353,09 zł.

Odwołujący się podnieśli, że nie został sporządzony protokół spisu inwentarza, ponieważ nie było takiej konieczności, a nakłady na majątek wspólny spadkodawcy i jego małżonki, poczynione przez A. Ż. przewyższały wartość całej masy spadkowej. Łączna wartość składników spadku po K. Ż. została bowiem ustalona na kwotę 100.500 zł, natomiast przedmiotowe nakłady wyniosły 222.717,20 zł. W związku z powyższym, w ocenie skarżących brak jest aktywów stanowiących stan czynny spadku po zmarłym K. Ż.

Sąd pierwszej instancji ustalił, że K. Ż. prowadził działalność gospodarczą i z tego tytułu zobowiązany był do opłacania składek na ubezpieczenia społeczne. W dniu 6 października 2013 r. zmarł. Po dokonaniu analizy konta zmarłego stwierdzono zaległość z tytułu składek na ubezpieczenia społeczne, ubezpieczenie zdrowotne oraz na Fundusz Pracy w łącznej wysokości 16.059,27 zł. Sąd Rejonowy w B. postanowieniem z dnia 9 kwietnia 2014 r. w sprawie o sygn. akt II Ns [...] stwierdził, że spadek po zmarłym K. Ż. na podstawie ustawy z dobrodziejstwem inwentarza nabyli żona A. Ż., syn M. Ż., córka E. Ż. po 1/3 części.

Z dalszych ustaleń Sądu wynikało, iż w dniu 5 listopada 2014 r. w toku postępowania o dział spadku i podział majątku wspólnego przed Sądem Rejonowym w B. (sygn. akt II Ns [...]) spadkobiercy zawarli ugodę, na mocy której ustalili, iż w skład spadku po K. Ż. wchodzi udział w 1/2 części spółdzielczego własnościowego prawa do lokalu mieszkalnego o wartości 200.000 złotych oraz samochód osobowy marki F. o wartości 500 złotych. Ponadto na mocy tej ugody dokonali zgodnego podziału majątku wspólnego i działu spadku w ten sposób, że spółdzielcze własnościowe prawo do lokalu przyznano A. Ż. w całości, zaś samochód przyznano na współwłasność z udziałami po 1/3 części na rzecz każdego ze spadkobierców.

Sąd pierwszej instancji wskazał, że odpowiedzialność spadkobierców za zobowiązania z tytułu nieopłaconych składek na ubezpieczenia społeczne wynika z art. 98 § 1 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. Ordynacja podatkowa, który na

podstawie art. 31 i 32 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych ma zastosowanie w niniejszym postępowaniu. Zgodnie z powołanym przepisem, do odpowiedzialności spadkobierców za zobowiązania składkowe spadkodawcy stosuje się przepisy Kodeksu cywilnego o przyjęciu i odrzuceniu spadku oraz o odpowiedzialności za długi spadkowe. Zgodnie z art. 1031 § 2 k.c., w treści obowiązującej w dniu otwarcia spadku (to jest w dniu 6 października 2013 r.), w razie przyjęcia spadku z dobrodziejstwem inwentarza spadkobierca ponosi odpowiedzialność za długi spadkowe tylko do wartości ustalonego w inwentarzu stanu czynnego spadku. Stosownie zaś do treści art. 1034 § 2 k.c. od chwili działu spadku spadkobiercy ponoszą odpowiedzialność za długi spadkowe w stosunku do wielkości udziałów. W konsekwencji, decyzja o odpowiedzialności spadkobierców za zaległości z tytułu nieopłaconych składek powinna uwzględniać zakres odpowiedzialności każdego ze spadkobierców.

Odnosząc się do zarzutu odwołujących się, Sąd Okręgowy wskazał, że podstawową zasadą dziedziczenia spadku z dobrodziejstwem inwentarza jest ponoszenie przez spadkobiercę odpowiedzialności za długi spadkowe tylko do wartości ustalonego w inwentarzu stanu czynnego spadku (aktywa). Stan czynny to aktywa, długi spadkowe zaś nie wpływają na wysokość tego stanu. Co prawda w niniejszej sprawie spis inwentarza nie został sporządzony, jednakże składniki wchodzące w skład spadku i ich wartości wynikają z ugody zawartej w protokole rozprawy z dnia 5 listopada 2014 r. Sądu Rejonowego w B. w sprawie o sygn. akt II Ns [...]. Zgodnie z treścią ugody stan czynny spadku został ustalony na kwotę 100.500 złotych. Od chwili działu spadku, gdy wszyscy spadkobiercy odpowiadają z dobrodziejstwem inwentarza, a wysokość długu, zobowiązania podatkowego, jest mniejsza niż wartość stanu czynnego spadku zasada odpowiedzialności do wysokości udziału spadkowego oznacza obowiązek odniesienia długu do ułamka przypadającego spadkobiercy w postanowieniu o stwierdzeniu nabycia spadku (art. 98 § 1 o.p. w zw. z art. 1034 § 2 k.c.).

Wynikająca z art. 1034 § 2 k.c. w zw. z art. 98 § 1 ordynacji podatkowej zasada odpowiedzialności spadkobierców od chwili działu spadku do wysokości udziału spadkowego oznacza obowiązek odniesienia długu do ułamka przypadającego spadkobiercy w postanowieniu o stwierdzeniu nabycia spadku.

Określenie „wielkość udziałów” o jakim mowa w przepisie art. 1034 § 2 k.c. należy rozumieć tak jak w art. 931-934 k.c. W żadnym zaś razie na zakres odpowiedzialności spadkobiercy w takim wypadku nie ma wpływu wartość rzeczywiście otrzymanej schedy spadkowej (art. 1035 k.c. w zw. z 211 k.c., art. 212 § 1-3 k.c., art. 1042 § 1-3 k.c.), albowiem ta z różnych względów może się różnić.

Sąd Apelacyjny nie podzielił apelacji wnioskodawców. Zastrzegł, że podziela ustalenia i ocenę prawną dokonaną przez Sąd pierwszej instancji. W ocenie Sądu odwoławczego nie zasługiwały na uwzględnienie podniesione w apelacji zarzuty naruszenia art. 45 § 1 i 2 k.r.o. oraz art. 1031 § 2 k.c. w zw. z art. 1034 § 2 k.c., kwestionujące wysokość ustalonego stanu czynnego spadku. Zdaniem Sądu drugiej instancji wbrew zarzutom apelacji wartość czynnego spadku po K. Ż. w wysokości 100.500 zł została ustalona prawidłowo. Stan czynny spadku rozumiany jest jako wartość aktywów (praw majątkowych) spadku. Jak wynika z poczynionych ustaleń, w skład spadku wchodziło: 1/2 wartości spółdzielczego własnościowego prawa do lokalu mieszkalnego, to jest 100.000 złotych oraz samochód osobowy o wartości 500 złotych. Sąd odwoławczy nie negował faktu, iż prawomocnym wyrokiem Sądu Rejonowego w B. z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie o sygn. akt VRC [...] została ustanowiona z dniem 1 stycznia 2011 r. rozdzielność majątkowa między małżonkami A. Ż. i K. Ż.. Z tym momentem pomiędzy małżonkami przestała istnieć wspólność majątkowa. Zaznaczył jednak, że okoliczność, iż małżonkowie mają rozdzielność majątkową, nie wpływa na sposób dziedziczenia. Sąd Apelacyjny uznał też, że w żaden sposób na zmniejszenie kwoty wartości czynnego spadku nie wpływa fakt dokonania w formie ugody działu spadku oraz sposób podziału majątku, w tym rozliczenie nakładów.

Powołując się na przepisy art. 98 ustawy Ordynacja Podatkowa, art. 1034 § 1 i § 2 k.c. i art. 1032 § 2 k.c., Sąd odwoławczy uznał, że rozliczenie nakładów z majątku osobistego A. Ż. na majątek wspólny z jej małżeństwa ze spadkodawcą, nie mogło nastąpić z pokrzywdzeniem wierzycieli spadkowych, skoro wszyscy spadkobiercy mieli wiedzę o istniejącym w dniu otwarcia spadku zobowiązaniu zmarłego spadkodawcy z tytułu nieopłaconych składek. Zdaniem Sądu Apelacyjnego przepis art. 1032 § 2 k.c. ma zastosowanie w takiej sytuacji, kiedy to spadkobiercy samodzielnie i arbitralnie decydują o tym, które długi spadkowe

zaspokajają, a swoim działaniem krzywdzą pozostałych wierzycieli. Taka właśnie sytuacja miała miejsce w przedmiotowej sprawie.

Skargę kasacyjną wywiedli odwołujący się, zaskarżyli wyrok Sądu Apelacyjnego w całości, zarzucając mu naruszenie przepisów prawa materialnego:

- art. 45 § 1 i 2 k.r.o., poprzez jego błędną wykładnię, prowadzącą do niezastosowania powyższego przepisu w przedmiotowej sprawie i w konsekwencji brak uwzględnienia rozliczenia nakładów z majątku osobistego na majątek wspólny małżonków, poniesionych przez odwołującą się A. Ż., w sytuacji gdy roszczenie to powstało zdecydowanie wcześniej niż otwarcie spadku i wcześniej niż roszczenie przysługujące Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych oraz zostało wyczerpane w wyniku dokonania podziału majątku wspólnego i działu spadku, a bez wątpienia wpłynęło na wysokość ustalonej wartości stanu czynnego spadku;

- art. 45 § 1 i 2 k.r.o., poprzez jego błędną wykładnię, prowadzącą do niezastosowania przepisu w przedmiotowej sprawie, z powodu uznania, iż nakłady poczynione przez A. Ż. z jej majątku osobistego na majątek wspólny powinny zostać rozliczone dopiero w wyniku przeprowadzenia egzekucji z majątku spadkowego po K. Ż., podczas gdy roszczenie o rozliczenie nakładów przysługuje małżonkowi już z dniem ustanowienia rozdzielności majątkowej między małżonkami, co w przedmiotowej sprawie nastąpiło z dniem 1 stycznia 2011 r.

- art. 1031 § 2 k.c. w związku z art. 1034 § 2 k.c., polegające na jego błędnej wykładni, poprzez uznanie, że wartość stanu czynnego spadku po K. Ż. wynosi 100.500 zł, w sytuacji gdy rozliczenie nakładów dokonanych przez A. Ż. na majątek wspólny jej i K. Ż. spowodowało faktyczny brak majątku stanowiącego stan czynny masy spadkowej.

Kierując się zgłoszonymi zarzutami, skarżący domagali się zmiany zaskarżonego wyroku i poprzedzającego go wyroku Sądu Okręgowego i orzeczenie co do istoty sprawy przez uwzględnienie odwołania i ustalenie, że A. Ż., E. Ż. i M.Ż., jako spadkobiercy płatnika K. Ż., nie ponoszą odpowiedzialności za jego zobowiązania z tytułu składek.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Skarga kasacyjna nie jest zasadna.

Na tym etapie procedowania znaczenie ma tylko jednak okoliczność. Chodzi o to, czy nakłady poczynione przez żonę płatnika składek na majątek wspólny mają wpływ na decyzję Zakładu Ubezpieczeń Społecznych, a w konsekwencji na wydane w sprawie wyroki Sądu Okręgowego i Apelacyjnego. Tak wyznaczona problematyka wymaga rozważenia w aspekcie procesowym i materialnoprawnym.

Analizując przebieg postępowania trudno nie dostrzec, że Sądy obu instancji nie poczyniły żadnych ustaleń w przedmiocie nakładów, na które powołują się skarżący. Wobec braku zarzutów naruszenia prawa procesowego, Sąd Najwyższy związany jest dokonanyymi ustaleniami faktycznymi (art. 398¹³ § 2 k.p.c.), a z nich nie wynika, że nakłady miały miejsce. W tych okolicznościach podstawa faktyczna zarzutów naruszenia przepisów prawa materialnego nie została potwierdzona w trakcie postępowania. Znaczy to tyle, że nie mogło dojść do ich naruszenia w sposób opisany w skardze kasacyjnej.

Pomijając powyższe, trzeba stwierdzić, że również na gruncie przepisów prawa materialnego stanowisko wnioskodawców jest wątpliwe. Zgodnie z art. 97 § 1 ustawy Ordynacja podatkowa spadkobiercy podatnika przejmują przewidziane w przepisach prawa podatkowego majątkowe prawa i obowiązki spadkodawcy. Zapis ten należy skonfrontować z art. 922 § 1 k.c. Przewiduje on, że prawa i obowiązki majątkowe zmarłego przechodzą z chwilą jego śmierci na jedną lub kilka osób. Pozornie przepisy te są równoznaczne. Wątpliwości powstają jeśli weźmie się pod uwagę, że między „przejmowaniem” a „przechodzeniem” praw i obowiązków zachodzi zasadnicza różnica. O ile przepis art. 922 § 1 k.c. dotyczy wyłącznie praw i obowiązków wynikających ze stosunków cywilnoprawnych (co jasno wynika z art. 1 k.c.), o tyle art. 97 § 1 ustawy Ordynacja podatkowa dotyczy praw i obowiązków publicznoprawnych. Jasne przy tym jest, że składki na ubezpieczenie społeczne należą do tej ostatniej kategorii. Z różnicy tej wynika wniosek, że zobowiązania składkowe (podatkowe) zmarłego płatnika składek nie podlegają dziedziczeniu, obowiązek jest „przejmowany” na mocy wyraźnej regulacji mającej charakter publicznoprawny. Bez niej wydane w sprawie decyzje organu rentowego byłyby bezpodstawne.

W przedstawionym kontekście należy odczytywać art. 98 § 1 ustawy Ordynacja podatkowa. Wynika z niego, że do odpowiedzialności spadkobierców za zobowiązania podatkowe spadkodawcy stosuje się przepisy Kodeksu cywilnego o przyjęciu i odrzuceniu spadku oraz o odpowiedzialności za długi spadkowe. Zapis ten oznacza, że przepisy Kodeksu cywilnego stosowane są na mocy szczególnego odesłania, a tym samym tylko w określonym zakresie. Aspekt dotyczący „przyjęcia i odrzucenia spadku” został uregulowany w art. 1012 – 1024 k.c., zaś kwestię „odpowiedzialności za długi spadkowe” wskazano w art. 1030 – 1034³ k.c. Zakres odesłania z art. 98 § 1 ustawy Ordynacja podatkowa został zatem wyraźnie określony. W przywołanych przepisach próżno szukać nawiązania do rozliczenia nakładów spadkobiercy na majątek wspólny. Wynika z tego, że „przejęcie” obowiązku składkowego nie obejmuje tego rodzaju rozliczeń. Czym innym jest bowiem odpowiedzialność za zobowiązania podatkowe, a czym innym odpowiedzialność za długi cywilnoprawne. Ze zwrotu „do odpowiedzialności spadkobierców za zobowiązania podatkowe spadkodawcy stosuje się przepisy Kodeksu cywilnego” nie da się wyinterpretować, że długi podatkowe wchodzą w relację z zobowiązaniami cywilnoprawnymi. Do odpowiedzialności za nie stosuje się wprawdzie przepisy Kodeksu cywilnego, nie znaczy to jednak, że należności podatkowe wchodzą w skład spadku w rozumieniu art. 922 § 1 k.c. (S. Babiarz, *Ordynacja podatkowa. Komentarz*, Warszawa 2017, uwagi do art. 98). Wystarczy stwierdzić, że art. 98 § 1 ustawy Ordynacja podatkowa nie odwołuje się do tego przepisu (wyrok Sądu Najwyższego z dnia 24 listopada 2009 r., II UK 118/09, LEX nr 564787). Oznacza to, że spadkobiercy z mocy art. 97 § 1 ustawy Ordynacja podatkowa „przejmują” majątkowe obowiązki zmarłego płatnika składek niezależnie od „przejścia” cywilnoprawnych praw i obowiązków z art. 922 § 1 k.c. Odesłanie z art. 98 § 1 ustawy Ordynacja podatkowa ma zatem zastosowanie tylko do zobowiązań podatkowych (składkowych), nie obejmuje zaś zależności zachodzących na etapie zaspokojenia długów mających odmienny charakter. Inaczej rzecz ujmując, nakłady z majątku spadkobiercy poczynione na majątek wspólny nie mają wpływu na zakres odpowiedzialności za zobowiązania składkowe pozostałe po zmarłym podatniku.

Możliwe jest odmienne spojrzenie, jednak ono również nie potwierdza zapatrywania skarżących. Polega ono na uznaniu, że wspomniane nakłady stanowią wierzytelność zaspokajaną z masy spadkowej. W takim jednak wypadku obowiązuje zasada określona w art. 1032 k.c. (według stanu prawnego w dniu otwarcia spadku) Przepis ten dotyczy istotnej kwestii, a mianowicie kolejności zaspokajania wierzycieli w sytuacji, gdy wartość ustalonego w inwentarzu stanu czynnego spadku jest mniejsza niż wysokość zadłużenia. W takim wypadku art. 1032 § 1 k.c. stanowi, że spadkobierca może uwolnić się od odpowiedzialności tylko w wypadku, gdy nie wiedział o istnieniu innych długów. W przeciwnym razie, spadkobierca spłacający tylko niektóre długi ponosi odpowiedzialność za inne długi ponad wartość stanu czynnego spadku, jednakże tylko do takiej wysokości, w jakiej byłby obowiązany je zaspokoić, gdyby spłacał należycie wszystkie długi spadkowe. W tym miejscu należy zwrócić uwagę na dwa aspekty.

Po pierwsze, w Kodeksie cywilnym nie wyjaśniono na czym polega „spłacenie należycie wszystkich długów spadkowych”. W literaturze przedmiotu przyjmuje się, że spadkobierca powinien wziąć pod uwagę uregulowanie zawarte w art. 1025 i 1026 k.p.c. (zob. J. Pietrzykowski, *komentarz do art. 1032 k.c.* (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz, t. 3. Spadki*, red. J. Pietrzykowski, Warszawa 1972, uw. 2; M. Pazdan, w: K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny, t. 2*, 2009, komentarz do art. 1032 k.c., uwagę 2 i cytowaną tam literaturę). Oznacza to, że należności z tytułu składek na ubezpieczenie społeczne powinny zostać zaspokojone przed roszczeniem z tytułu nakładów na majątek wspólny (art. 1025 § 1 pkt 7 i pkt 10 k.p.c.) – w tym zakresie szerokie rozważania przeprowadził Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 5 października 2012 r., I UK 174/12, LEX nr 1619672.

Po drugie, zakres odpowiedzialności z art. 1032 § 1 i § 2 k.c. zależał od wiedzy o istnieniu długu względem Zakładu Ubezpieczeń Społecznych. Sąd drugiej instancji przyjął, że w chwili otwarcia spadku wszyscy wnioskodawcy wiedzieli o zadłużeniu z tytułu składek na ubezpieczenie społeczne. Ustalenie to jest wiążące dla Sądu Najwyższego. Skarżący zresztą nie wskazywali, że doszło do naruszenia art. 1032 § 2 k.c. Oznacza to, że ewentualne zaspokojenie nakładów nie zwalnia wnioskodawców od zaspokojenia długu wobec Zakładu Ubezpieczeń Społecznych w pełnej wysokości (art. 1032 § 2 k.c. w związku z art. 1025 § 1 pkt 7 i pkt 10 k.p.c.).

Z przeprowadzonych rozważań wynika, że także według tej koncepcji cywilistycznej roszczenie z tytułu nakładów nie uniemożliwia organowi rentowemu dochodzenia od wnioskodawców uiszczenie niezapłaconych przez płatnika składek.

W świetle przeprowadzonego wyводу oczywiste staje się, że podstawy skargi kasacyjnej nie są nośne. Nie mogło dojść do naruszenia art. 45 § 1 i 2 k.r.o., gdyż data powstania roszczenia nie jest wyznacznikiem kolejności zaspokojenia. Analizując zgłoszone zarzuty można dojść do wniosku, że skarżący wychodzą z błędnego stanowiska. Polega ono na założeniu, że poczynione nakłady pomniejszają wartość stanu czynnego spadku. Zapatrywanie to nie uwzględnia, że art. 1031 § 2 k.c. przewiduje w razie przyjęcia spadku z dobrodziejstwem inwentarza odpowiedzialność za długi spadkowe tylko do wartości ustalonego w wykazie inwentarza albo spisie inwentarza stanu czynnego spadku. Z przepisu tego nie da się wyprowadzić tezy, że wartość ta pierwotnie jest pomniejszana o jakiegokolwiek długi. Kwestią spłacania długów zajmuje się bowiem art. 1032 k.c. (zob. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 20 września 2000 r., I CKN 295/00, OSNC 2001 nr 2, poz. 32). Wadliwe jest zatem założenie, na którym oparto zarzut z art. 45 § 1 i § 2 k.r.o. oraz art. 1031 § 2 k.c. w związku z art. 1034 k.c.

Kierując się przedstawionymi racjami, Sąd Najwyższy na podstawie art. 398¹⁴ k.p.c. orzekł jak w sentencji.